

УДК 343. 985(477)

*А.В. Форос, аспірант
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
кафедра кримінального права, процесу та криміналістики,
Французький бульвар 24/26, Одеса 65058, Україна*

ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ПРАВОМІРНОСТІ ШКОДИ, ЩО ЗАПОДІЮЄТЬСЯ ПРИ ЗАТРИМАННІ ЗЛОЧИНЦЯ ЗГІДНО З ЧИННИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Стаття визначає межі правомірності спричинення шкоди при затриманні особи, що вчинила злочин, вказує на критерії правомірності такої шкоди.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *затримання злочинця, шкода, тілесні ушкодження, перевищення меж шкоди, обставини, що виключають злочинність діяння.*

Суттєве значення правильного здійснення правосуддя й зміцнення законності в правовому суспільстві має наукове дослідження питань, які виникають у зв'язку з діями людини, обумовленими затриманням особи, що вчинила злочин. Ці дії повинні гарантувати захист особистості від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності за дії, які іноді подібні до злочину лише за зовнішніми ознаками. Необхідність нового теоретичного осмислення інституту обставин, що виключають злочинність такого діяння, викликане тим, що чинний Кримінальний кодекс 2001 року містить значні зміни цього кримінально-правового інституту, у той час як найбільш значна монографія, відома з часів незалежності України, датується аж 1991 роком [1] – тобто тим часом, коли діяв старий КК 1960 року. Це значить, що сформовані теоретичні положення сьогодні застаріли й потребують перегляду. У цьому, на наш погляд, актуальність нашої статті.

Протягом останніх десятиріч проблема заподіяння шкоди при затриманні особи, що вчинила злочин, вивчалася багатьма вченими: (наприклад, див. праці Ю.В.Бауліна, В.Ф.Кириченко, В.М.Козака, А.В.Наумова, Н.Ф.Кузнецової, Е.Ф.Побегайла, В.П.Ревіна, І.С.Тишкевича, В.І. Ткаченка, М.І. Якубовича та ін.). Як бачимо кожна з праць цих вчених була опублікована ще до здійснення кардинальних змін в українському законодавстві, а нових, відповідних чинному КК 2001 року, монографій поки що немає.

У цьому зв'язку велике значення має правильне, можливо й нове, розуміння й застосування органами слідства, суду й прокуратури законодавчих норм про затримання злочинця. Йдеться, насамперед, про визначення підстав і умов фізичного затримання злочинця, меж припустимої заподіяної йому шкоди тощо. Чимало труднощів пов'язано саме з визначенням меж припустимої й правомірної шкоди, що спричиняється особі, яка затримується. Дотепер теоретичні напрацювання в цьому питанні роз'єднані й потребують наукового переосмислення. Уже зафіксовано чимало випадків необґрунтованого засудження працівників міліції за перевищення меж шкоди при затри-

манні злочинця. Зустрічаються й випадки, коли окремі працівники правоохоронних органів через відсутність твердих знань про правила затримання злочинця, заподіюють здоров'ю громадян тяжку шкоду, перевищують межі її припустимості. Зрозуміло, що подібні помилки є зовсім неприпустимими, бо вони ведуть до грубих порушень законності, знижують ефективність боротьби зі злочинністю.

Мета статті – визначення меж правомірної шкоди, що заподіюється при затриманні злочинця у світлі чинного КК 2001 року.

Чинний КК України 2001р. встановлює кримінальну відповідальність лише за умисне вбивство при перевищенні шкоди при затриманні особи, що вчинила злочин (ст.118) і за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень за тих же обставин (ст.124) [2].

Але не можна стверджувати, що заподіяння шкоди середньої тяжкості є правомірним у всіх випадках затримання, незалежно від обставин затримання. У деяких випадках особа може нести відповідальність за злочин на загальних засадах, наприклад, коли умисно завдає тілесні ушкодження середньої тяжкості в тому випадку, коли затримує особу, що вчинила злочин незначної суспільної небезпеки. Навіть незначна шкода повинна виключатися у всякому разі, якщо особа, що підлягає затриманню, не чинить опору і не намагається втекти.

Взагалі, заподіяння тяжкої шкоди особі, що затримується, визнається правомірним при наявності двох вимог, узятих у своїй єдності:

1. Співрозмірності (відсутності явної невідповідності) спричиненої шкоди небезпеці вчиненого злочину;
2. Відповідності такої шкоди обставинам затримання, що свідчать про необхідність (припустимість) її заподіяння.

Обставинку затримання, на думку проф. Бауліна Ю.В. [1, 252], можна умовно розглядати як відносно сприятливу й несприятливу (відносно суб'єкта, що проводить затримання). Саме такий розподіл допоможе нам визначити межі припустимої шкоди при затриманні злочинця в кожному окремому випадку.

Сукупність усіх умов може свідчити, що в одних випадках обставини затримання складаються на користь особи, що затримує, тобто суб'єкта затримання (таку обставинку можна назвати відносно сприятливою), а в інших, навпроти, – на користь особи, що затримується, тобто суб'єкта вчиненого злочину (так звана несприятлива обстановка затримання). Сприятливими варто визнати такі обставини, при якій суб'єкт затримання має явну перевагу перед суб'єктом злочину, що є вирішальною для успішного затримання або доставляння злочинця до правоохоронних органів. Несприятливими для затримуючого визнаються такі обставини, при яких його реальні можливості по затриманню є приблизно рівними або поступаються можливостям затримуваної особи. В зв'язку з цим, обставини відіграють важливу двояку роль у процесі затримання: з одного боку, вони обумовлюють необхідність негайного заподіяння суб'єктові злочину шкоди, а з іншого боку – впливають на межі цієї шкоди.

Наприклад, при спільному затриманні декількома особами однієї особи майже завжди можна заподіяти значно меншу шкоду, ніж тяжкі тілесні ушкодження, наприклад, завдати побоїв, заподіяти легкі або, у крайньому

випадку, середньої тяжкості тілесні ушкодження. Таким чином, відносно сприятлива обстановка, обставини затримання особи, що вчинила злочин, визначає межу правомірної шкоди як рівно необхідної за таких умов затримання. Тобто, теоретично, тяжкі тілесні ушкодження, а тим більше смерть особи, що підлягає затриманню, повинна виключатися, якщо ця особа вчинила тяжкий злочин. Якщо особа вчинила злочин середньої тяжкості, то тілесні ушкодження середньої тяжкості за таких умов затримання також повинні виключатися.

Несприятливими обставинами визнаються такі, при яких реальні можливості суб'єкта затримання є приблизно рівними або поступаються можливостям особи затриманої, що вчинила злочин і затримується. (Наприклад, при затриманні однією особою іншої однакової або приблизно рівної їй за фізичною підготовкою й розвитком, не кажучи вже про наявність в останньої зброї, спеціальних засобів, а також при затриманні групи осіб, що намагаються втекти й чинять опір, але, навіть поступаючись злочинцю за своїми можливостями, суб'єкт затримання не повинен заподіювати йому шкоду, більшу, ніж та, що була заподіяна вчиненим злочинцем. Тобто, можна стверджувати, що у випадку затримання злочинця, незалежно від обставин, при оцінці меж правомірної шкоди, завжди слід виходити з тяжкості вчиненого затримуваною особою злочину. Виходить, що в несприятливих умовах затримання, шкода, що заподіюється злочинцю, може за рівнем небезпеки бути рівною небезпеці вчиненого ним злочину. Наприклад, якщо скоєно тяжкий злочин, то й шкода, заподіяна при затриманні в несприятливих умовах, може бути тяжкою, і це вважається правомірним. При вчиненні злочину середньої тяжкості, шкода, що заподіюється в несприятливих умовах затримання, не повинна перевищувати тілесних ушкоджень середньої тяжкості. У випадках, коли вчинено злочин незначної тяжкості, суб'єкт затримання в межах правомірності повинен обмежитися засобами фізичного впливу, що виключають значні тілесні ушкодження: взяти за руку і відвести до відділку міліції, спричинити легкі тілесні ушкодження, позбавити злочинця волі задля того, щоб дочекатися прибуття компетентних посадових осіб правоохоронних органів.

Перевищення меж шкоди – це виключно навмисне спричинення злочинцеві при затриманні тяжкої шкоди (у тому числі й такої, що спричиняє смерть), що явно неспіврозмірно небезпеці скоєного злочину або обстановці затримання.

Перевищення може мати місце у двох випадках:

- 1) у випадку невідповідності заподіяного злочинцеві шкоди вчиненому їм злочину (наприклад, заподіяння тяжкої шкоди особі, що затримується за фактом розголошення комерційної таємниці, нехай навіть у несприятливих умовах);
- 2) у випадку невідповідності заподіяної злочинцем шкоди сприятливим умовам затримання (наприклад, при затриманні злочинця кількома особами, тим більш озброєними, коли злочинцеві спричиняється тяжка шкода).

На відміну від КК 1960р. [4], що визначав будь-яку форму вини при перевищенні меж шкоди, чинний КК 2001 року в статтях 118 і 124 визначає єдину можливість у цих випадках форму вини як умисну. Це значить, що перевищен-

ня меж шкоди за необережністю відтепер не вважається злочином. Затримуючий може перебувати в стані афекту, не розраховувати силу, і проти своєї волі заподіяти таку шкоду злочинцю, яка б за умов існування умислу виходила б за межі правомірної. Згідно КК 1960р. суб'єкт затримання в таких випадках підлягав би кримінальній відповідальності, але в даний момент необережне перевищення меж шкоди декриміналізовано.

Література

44. Баулін Ю.В. *Обстоятельства, исключющие преступность деяния*, Харьков: Основа, 1991. – 360 с.

45. *Уголовный кодекс Украины 2001г. с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.12.2005.* – Х.: Одиссей, 2005. – 240 с.

46. *Уголовный кодекс Украины от 1960г. с изменениями и дополнениями на 31.10.96*, Одесса, Черноморье, 1996. – 192 с.

А. В. Форос

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики, Французский бульвар 24/26, Одесса 65058, Украина

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРЕДЕЛОВ ПРАВОМЕРНОСТИ ВРЕДА, ПРИЧИНЯЕМОГО ПРИ ЗАДЕРЖАНИИ ПРЕСТУПНИКА СОГЛАСНО ДЕЙСТВУЮЩЕМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

РЕЗЮМЕ

В статье указывается актуальность осмысления положений действующего Уголовного кодекса Украины в части определения пределов вреда, причиняемого при задержании преступника, определяются пределы правомерного вреда в зависимости от обстановки задержания, которая выступает критерием правомерности причинения вреда.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *задержание преступника, вред, телесные повреждения, превышение пределов вреда, обстоятельства, исключющие преступность деяния.*